Spirit of Bosnia / Duh Bosne
An International, Interdisciplinary, Bilingual, Online Journal
Međunarodni, interdisciplinarni, dvojezični, online časopis

S druge strane rijeke

Nikolina Kulidžan

Prije rata se tek po imenima prepoznavala naconalna pripadnost u mom rodnom gradu a sada je dovoljno pogledati na kojoj strani rijeke neko živi. Na istočnoj strani su Bošnjaci a na zapadnoj Hrvati. Moj rodni Mostar je rascijepljen k'o prezreo nar. Srba, koji su prije rata činili jednu četvrtinu ukupnog stanovništva, gotovo da više i nema.

„Vratiću se za sat-dva," kažem strini dok se spuštam niz strme stepenice.

„Pazi se", čujem iza sebe njen zabrinuti glas. Ona bi najradije da joj ja povjerujem na riječ kada mi kaže da je Neretva zagađena, i da nije više ona rijeka koje se ja sjećam. Ja to ne mogu. Danas mi je posljednji dan u Mostaru nakon osmogodišnjeg odsustva, i odlazak na Neretvu mi je vrhunac maštanja kojim sam se godinama hranila.

Prohujale godine rata su učinile svoje, i naše porodično imanje, koje se nekada sastojalo od niza solidnih kuća, plodnih bašta i prijatnih avlija, je sada porušeno i napušteno. Na putu ka rijeci, prođoh kroz dvorište, pored bakine i djedove kuće koja je sada samo zidina u kojoj raste korov. U kući tatinog mlađeg brata živi neka druga porodica. Sve se promjenilo. Samo su stabla smokve i trešnje ista kao i prije rata, spremna da podare svoje slatke plodove.

Zgrade u naselju su oronule. Dole, ispod željezničke pruge, Žigina livada, gdje sam kao dijete provodila sate i sate gledajući dječake kako igraju fudbal i uzaludno pokušavajući izvesti neke jednostavne gimnastičke figure, sada je tiha i pusta. Pređoh cestu i uputih se ka rijeci nekad mi dobro poznatom stazicom. Osjećam se kao da mjesečarim.

Moj rodni grad je bio moja prva prava ljubav. Miris lipe i pečenih kestena, šum rijeke i dodir toplog mediteranskog povjetarca su se urezali u moja čula i dali mi osjećaj identiteta. A kada je moja porodica napustila Mostar u proljeće 1992-ge godine, tik prije nego što su sazrele prve trešnje, po prvi put mi je slomljeno srce.

Rat je stigao u Mostar 3. aprila. Cisterna of trideset tona eksplodirala je na ulici tačno preko puta moje zgrade i uništila cijelu njenu zapadnu stranu. Moj brat se poslije šalio kako je eksplozija naš trosoban stan sa jednim balkonom, pretvorila u jednosoban stan sa tri balkona. Ubrzo nakon toga smo napustili Mostar.

Prvih nekoliko mjeseci nakon našeg odlaska, dok smo se, gonjeni ratom, selili iz

jednog mjesta u drugo, ja sam pisala duga pisma svojim prijateljima o tome kako željno iščekujem naš ponovni susret. Bila sam ubjeđena da gluposti koje su odrasli zakuhali sigurno neće trajati još dugo. A kada se nakon nekoliko mjeseci moja porodica skrasila u Beogradu, većinu svog vremena u našem skučenom prebivalištu, sam počela provoditi zabarikadirana između ormara i zida, pretačući svoj gnjev u hiljade riječi, koje su se uvijek svodile na istu ideju: Radije bih umrla nego živjela bilo gdje osim u Mostaru.

U toku tih prvih nekoliko godina također sam na sebe preuzela zadatak da svojim domaćinima u Beogradu u detalje objasnim kako je to sve njihova prestonica inferiorna u odnosu na moj rodni grad. Kad sam malo poodrasla, promijenila sam strategiju: počela sam se pogađati sa nevidljivim silama koje su očigledno upravljale mojim životom. Ako mi dozvole da još samo jednom vidim svoj Mostar, ja ću bez pogovora pristati da do kraja života budem uzoran građanin. Kako su godine prolazile tako se i moj gnjev stišavao. Postepeno, a da to sama nisam ni primjetila, iz izbjeglice sam se pretvorila u običnu beogradsku tinejdžerku. A kada sam sa osamnaest godina došla u Ameriku da tu završim posljednji razred srednje škole, ono što mi je nedostajalo su bile žurke velegrada a ne moj ljupki ali mali rodni grad. Pa ipak, u ljeto 2000. godine, kada sam se po prvi put vraćala na Balkan, ništa me nije moglo spriječiti u mojoj odluci da posjetim Mostar.

Konačno ugledah Neretvu, prelijepu rijeku mog djetinjstva. I dalje je zelena poput smaragda i okupana beskrajnom svjetlošću. Upravo sam tu, skočivši sa stijene koja se mnogim dječacima činila previsokom, po prvi put osjetila samopoštovanje. Tu sam, preplivavši rijeku dok tata nije gledao, po prvi put isprobala svoju hrabrost.

Kao što je strina i predvidjela, obale su puste, ali, suprotno njenim upozorenjima, voda je kristalno čista. Sa uske pješčane plaže, uputim se uz rijeku, zalazeći dublje u kanjon. Dok preskačem s kamena na kamen, moji se tabani raduju dodiru toplih stijena. Napokon nalazim ono što sam tražila: prikriveno mjesto na ivici blistave rijeke. Prostrijeh peškir i ispružih se prepuštajući se suncu i prijatnoj toploti. A kada svjetlucava voda postade isuviše primamljiva, odložih knjigu i odoh do ivice stijene. Pokvasim lice i ramena, onako kako je to tata uvijek radio. Hladne kapi vode cure mi niz leđa. Na trenutak zadrhtim, izbrojim do tri i skočim. Kada otvorim oči pod vodom, ugledam čitavu dugu boja; od tamnog bora, preko svjetlucavog smaragda, do dubokog žada. Sa svakim zamahom plovim dalje kroz tu eksploziju boja. U Neretvi se zapravo i ne može plivati. U njoj se samo borite sa strujom dok možete podnijeti hladnoću vode, a kad vam tjelo počne trnuti, vratite se na obalu osvježeni i pobjedonosni.

Tek što sam izašla iz vode i sjela na peškir, do mene dopriješe glasovi. Okrenuh se i ugledah grupicu dječaka kako se jedan po jedan pojavljuju iza stijene. Na trenutak me prožme blago nezadovoljstvo što će njihovo prisustvo uznemiriti tišinu i spokojstvo ovog mjesta ali nezadovoljstvo ubrzo prođe. Drago mi je da vidim da oni koji ovdje žive nisu potpuno zaboravili ovu oazu.

Nakon nekoliko trenutaka uzajamnog proučavanja, obrati mi se najodvažniji među dječacima: „Odakle si ti?“ upita.

Pretpostavlja – vjerovatno ispravno – da nijedna normalna mještanka ne bi na rijeku

došla sama.

„Odavde“ kažem mu, mada znam da moj odgovor neće zadovoljiti njegovu znatiželju.

„Dobro, ali gdje sad živiš?“ Dječak je sigurno upoznat sa pticama selicama koje se samo ljeti vraćaju u svoja nekadašnja gnijezda. Nakon što odgovorih na sva njihova pitanja, dođe red na mane da njih ispitujem. Za razliku od moje, njihove porodice su ostale tu za vrijeme rata, i dok se ja sjećam kestenja, lipa, i starog mosta, oni se sjećaju smrti, razaranju i podjela.

„Jesi li bila na drugoj strani?“ vođa među dječacima me upita, kada na trenutak svi zaćutasmo.

Klimnem glavom. Podjela grada se očigledno ne odnosi na nas „strance.“

„I?“, Oči mu zasvjetlucaše, „Kako je tamo?“ Pun je očekivanja kao da je sa druge strane rijeke neka egzotična zemlja, gdje iz slavina teče čokolada.

„Isto k'o i ovdje“, slažem mu, „Samo što oni nemaju stari grad.“

Istina je zapravo da je hrvatska strana mnogo dalje dogurala na putu poslijeratne izgradnje. Ali uprkos svim znacima prosperiteta, bez starog grada i mosta, koji ga je nekad krasio, Mostar teško da je Mostar.

„Je l’ istina da tamo imaju karaoke?“ pita jedan od dječaka.

Samo klimnem glavom i posmatram ih dok razmjenjuju zavidljive poglede.

„Zašto ne odete i vidite sami? Samo pređete most. Ne piše vam na čelu gdje živite.“

Na tu ideju oni se samo nasmijaše. „Luda strankinja,“ vjerovatno u sebi misle. Pozdraviše me i nastaviše uzvodno.

Bila sam spremna da u Mostaru vidim ruševine—kuća moje bake i djeda je sada samo kostur bez krova, zgrade preko puta stare gradske gimnazije su izrešetane kao da su obične papirne mete, a parkovi su pretvoreni u groblja. Ono na šta nisam bila spremna i što me je potreslo više od svih ruševina je tvrdoglava upornost ljudi u uvjerenju da je pomirenje nemoguće.

Strina Jasna i striko Neđo su se tek nedavno vratili u Mostar iz Njemačke gdje su od 1993. godine živjeli kao izbjeglice. Oni su etnički miješan par: on Srbin, a ona Bošnjakinja. Kada su u svom stanu na zapadnoj obali zatekli hrvatsku porodicu, prešli su na istočnu obalu u kuću mog drugog strica čija je porodica odlučila ostati u Crnoj Gori. Striko Neđo i strina Jasna su učinili sve da, za moju posjetu, nabace veseo izraz lica, ali prikriti spoznaju da je sada Mostar slomljen grad, ipak nisu mogli.

Baš kad se ponovo udubih u čitanje, ponovo me prekide muški glas.

„Kakva je voda gospođice?“

Podignem pogled sa knjige i vidim dva visoka muškarca kako se namještaju na stijeni s

druge strane rijeke.

„Jeste li već plivali?“

Umjesto da mi bude čudna, strančeva formalnost mi je simpatična.

„Nikad bolja“, odgovorih mu.

„Onda mora da je stvarno dobra.“

Upravo kad sam htjela da nastavim čitati, stranac se ponovo oglasi „Jeste li vi odavde?“

„Bila nekad.“

„A sada?“

Rekoh mu da živim u Americi, ispuštajući onaj dio o šest godina u Srbiji. On reče da živi u Amsterdamu. Nastavismo se dovikivati preko rijeke dok on ne predloži da dopliva na moju stranu. Skoči u vodu i sa nekliko ravnomjernih i snažnih zamaha prepliva rijeku. Predamnom se pojavi visok, plavokos momak, okruglog lica. Kapljice vode mu se cijede niz ramena .

„A kako se vi zovete?“, upita uz vragolast osmjeh.

U ovoj polomljenoj zemlji ime je više od običnog biografskog podatka. Imena su ta koja nas dijele u tabore. Razlike koje nam se ne vide na licima ili u boji kože nalaze se u imenima. Nasmijah se. “Znam te puško kad si pištolj bila,“ moj pogled mu kaže.

„Ja sam Nikolina. A vi?“ Prihvatam njegovu igru persiranja.

„Ja sam Denis.“

Strana imena poput naših su teža za protumačiti. Ali sa imenom kao što je Denis, prilično sam sigurna da nije Srbin. Obzirom da je došao sa zapadne strane mogu da predpostavim da je Hrvat. Ipak, odlučujem se na sljedeći korak:

„A kako se vi prezivate Denise?“

„Keler“, on odgovara sa smješkom. „Je li vam to nešto govori?“

„Možda“, kažem mada njegovo prezime niti potvrđuje niti pobija moju sumnju.

„A kako se vi prezivate?“

„Kulidžan. Je li vama to nešto govori?“ Moje inače neobično prezime je u Mostaru sasvim uobičajeno. Svi Kulidžani su rodom iz ovog kraja, i svi su Srbi.

Denis se nasmija širokim, toplim osmjehom. „Samo najbolje.“

Iako me je Denis definitivno šarmirao, nisam potpuno zaboravila svoje druge obaveze.

„Drago mi je da smo se upoznali," kažem, „ali ja bih sada trebala krenuti. Ovo mi je zadnji dan ovdje, a obećala sam mami da ću posjetiti bakin i dedin grob."

„Ih sada! Pa neće groblje pobjeći!"

Nije da nije upravu, pomislih i, umjesto da krenem, pozvah Denisa da mi se pridruži na peškiru. Ubrzo utvrdismo da Denis jeste Hrvat a zatim nastavismo razgovor o drugim stvarima. Ustanovili smo i to da je onog sudbonosnog petka, u aprilu 1992., u pet i dvadeset, dok sam se ja vraćala iz osnovne škole, Denis kao brucoš putovao iz Sarajeva u Mostar da provede vikend sa djevojkom. Saznala sam i to da je po zanimanju arhitekta a u duši umjetnik, i koje knjige voli, i koju muziku sluša. Kada ponovo spomenuh da bih trbala krenuti, Denis mi počne pokazivati kako sa jednom travkom može uhvatiti guštera. Kada se konačno dogovorimo gdje ćemo se naći to veče, skoro već i jeste veče.

Kada se pojavim na vratima, strina je već na ivici nervnog sloma.

„Pa dijete moje, samo što nisam pozvala policiju da te traži.".

„Izvini strina", kažem što slađe mogu.

Uz večeru,ispričam strini Jasni o svom novom poznanstvu.

„Keler", strina ponavi zamnom dok joj se oči šire. „Pa to mora da je Jagodin i Slavkov mali. O Bože! Sjećam se Jagode k'o da sam je juče vidjela."

Zbog sjećanja na stara vremena strina zaboravi da sam joj umalo zadala srčani udar.

„I? Šta radi mali Keler?"

Prije rata, gusta mreža porodica i prijatelja nas je sve držala ukorijenjenim. Malo je ljudi napuštalo Mostar, a još manje ih je dolazilo sa strane. U to vrijeme, bilo je teško naći dvoje ljudi koji nisu imali uzajamnog poznanika. A sada je Mostar kao šoljica promiješane turske kafe: uzburkan i blatnjav. Osim podjele na istok i zapad, tu je i podjela na one koje su tu rođeni i pridošlice. Dobro je što je Denis odavde. Da je moj novi prijatelj od onih koji su nedavno „šljegli s planine", strina mi ne bi tek tako oprostila.

Dogovorili smo se da se nađemo kod improvizovanog visećeg mosta koji je trenutno jedina veza između starog grada i zapadne strane. Za razliku od Hrvata koje znam a koji nikad nisu otišli iz Mostara, Denisu ne smeta što se sastajemo na istočnoj obali. Još jednom se potvrđuje da se podjela odnosi samo na one koji će u Mostaru ostati i nakon što ljetne vrućine splasnu.

Kada stignoh, Denis me je već čekao na sred prometne pješačke ulice. Dok mu se približavam, gledam ga kako zavija cigaretu. Kad me ugleda, liznu ivicu rizle, završi motanje i vrati cigaretu nazad u kesicu sa duhanom. Poljubismo se ovlaš, kao da smo već stari par, i ruku pod ruku, utopismo se u masu šetača.

„Nisam mogao prestati da se smijuljim za večerom", kaže mi. „Mama me svo vrijeme

mjerkala.“

Svratišmo na piće u prepunu baštu kafića u starom gradu, visoko iznad zamračene rijeke. Kada Denis ode do toaleta, ustadoh od stola i primakoh se ogradi. Blagi povjetarac sa rijeke poigrava mi se u kosi. Tu ispred mene je najočiglednija ratna rana Mostara: praznina, gdje je više od 400 godina stajao Stari most. Ovaj spomenik, koji je nekad bio izvor ponosa za svakog Mostarca i divljenja za svakog turistu, su u 16. stoljeću izgradili osmanlijski arhitekti. Kada je sagrađen, bio je najširi jednostruki luk na svijetu. Gdje je most nekad stajao, sada je samo prazan prostor između dvije graciozne bijele kule. Osvjetljene reflektorima, kule stražarnice se bespomoćno pogledaju. Izgledaju kao užasnuti roditelji čije se dijete odjednom izgubilo u masi.

Sjećam se svog šoka kada sam jedne novembarske večeri 1993. godine na večernjim vijestima u Srbiji vidjela snimak rušenja mosta. Sa brda južno od mosta, hrvatska artiljerija je gađala sa savršenom preciznošću, pretvarivši u samo nekoliko minuta višestoljetni spomenik u ruševinu i prah koji je progutala rijeka. Možda su političari i vojni činovnici koji su izdali naredbu mislili da će rušenjem mosta uništiti muslimanski simbol. Zanemarili su činjenicu da je most pripadao svim stanovnicima Mostara – Hrvatima i Srbima ništa manje nego Bošnjacima – baš kao što rijeka pripada objema svojim obalama.

Na skeli nizvodno od zapadne kule, suše se veliki komadi bijelog kamenja. Iz rijeke su ga izvadili ronioci volonteri. Kada se most bude rekonstruisao ostaci originalnog mosta će biti upotrebljeni. Pošto sam graciozni bijeli luk vidjela bezbroj puta moj um sada bez problema dopuni sliku.

„Ne brini. Izgradiće oni još stariji“, Denis mi šapne i zagrli me oko struka.

Da je moj život film, ovo je scena gdje bih počela kolutati očima: djevojka se vraća u grad svog djetinjstva, u mjesto za kojim već godinama čezne, da bi onog trenutka kada tamo stigne srela poželjnog muškarca koji joj spusti ruke na bokove i počne šaputati na uho. Ali ko sam ja da protivrječim neoriginalnosti života?

„Hoćemo li?“ Pitam, okrenem se, i spustim usne na njegove. Način na koji me drži nije toliko strastven koliko je nježan, kao da sam i ja slomljena kao naš grad.

Otkad sam prije dvije godine napustila Beograd i došla u Ameriku, ni sa kim nisam vodila ljubav. Moj seksulani život u Juti, bio je nepresušan izvor frustracije: uporno sam završavala sa dosljednim kršćanima koji su herojski odolijevali svakom iskušenju. U ovom trenutku ništa mi se ne čini prirodnijim od toga da ja i moj religijom-neopterećeni zemljak vodimo ljubav. Zato kada Denis upita „Jesi li sigurna?“, ja odgovorih „Sasvim.“ Imam samo blijedu ideju o tome ko je Denis – samotnjak, ekscentrik, intleketualac, stidljivi romantičar – ali mu vjerujem. Na kraju krajeva, moja strina poznaje njegovu mamu.

Dugo poslje ležimo zagrljeni. Denis mi priča o kućama koje želi sagraditi, a ja njemu o knjigama koje želim napisati i objaviti, a u slučaju da mi ta zamisao ne upali, o knjižari koju želim otvoriti. Ponoć je odavno prošla kada se sjetih svoje već preplašene strine.

Grad je pust, Denis vozi ulicama koje prepoznajem kao kroz maglu. Kad pređosmo

preko nekadašnjeg Titovog mosta, samo jedno skretanje lijevo i pravo je kuća moga strica. Ali Denis ne skrenu lijevo. Pogledah ga, ali on mi samo stavi prst na usta. „Šššš“, kaže. Prođosmo ispod podvožnjaka, a zatim jednom uskom ulicom, penjući se uzbrdo, izađosmo na magistralu. Shvatih gdje idemo. Samo trenutak zatim, Denis skrenu sa ceste i parkira svog Golfa sa tablicama Evropske unije ispred široke gvozdene kapije srpskog pravoslavnog groblja.

„Neću da ja budem kriv što ti nisi poslušala mamu“, kaže. Dok otvara tešku kapiju dodaje: „Ovo je sagradio moj djed.“ Prije nego što sam ušla u groblje podigoh pogled i primjetih kako se dva crna krila stapaju u graciozni luk. Kapija se uz škripu zatvori za nama.

Groblje je na brdu iznad grada. Nadgrobni spomenici, križovi i statue su obrasli u travu i divlje cvijeće: mostarski pravoslavci nisu više tu da se brinu za svoje mrtve. Hodam ispred Denisa tražeći leju gdje je grob roditelja moje majke. Kad ga nađoh, sjedamo na grobnicu u redu ispod, kao da je klupa. Nikakve me uspomene ne vežu za ove moje pretke. Djed je preminuo šest godina prije mog rođenja, a baka kad su mi bile samo dvije godine. Ali sam puno puta čula da je baka Doma, Hrvatica iz Dalmacije, bila žestoka i tvrdoglava žena. Udala se za mog djeda, veselog Srbina koji je volio pričati priče i koga je zvuk violine često zavodio, protiv volje svojih roditelja. Zavoljeli su se i umnožili.

Denis me privuče bliže, i kroz kosu, njegove usne mi dotakoše vrat. Grad spava ispod nas. Stotine hiljada mrtvih, dva miliona raseljenih, a hrvatski mladić opet može uroniti svoje lice u kosu Srpkinje i udahnuti cvijetni miris.

Prevod: Maja Pašović and Nikolina Kulidžan

This short story first appeared in The Sun, Issue 417, September 2010. Republished with permission of the author.

The preceding text is copyright of the author and/or translator and is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivs 3.0 Unported License.